

Evenementen

## **Cultuurpolitieke bijeenkomst in de Balie**

Op 2 mei 2002 organiseerde de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak in politiek-cultureel centrum De Balie in Amsterdam een informatieve bijeenkomst over de vaste boekenprijs.

Vooraanstaande schrijvers en boekenvakkers gaven hun mening. Daarna volgde een politiek debat onder leiding van journalist Hans Maarten van den Brink. De presentatie was in handen van Aad Nuis, voorzitter van de KVB.

De sprekers waren: schrijvers Geert Mak, Joost Zwagerman, J. Bernlef en Kristien Hemmerechts, boekverkoper Dick Anbeek, NUV-voorzitter Henk Vonhoff, econoom Wilfried Dolfsma en Europarlementariër Marieke Sanders.

Aan het debat namen deel vertegenwoordigers van PvdA (Judith Belinfante), CDA (Nicolien van Vroonhoven), VVD (Atzo Nicolai), D66 (Boris Dittrich), GroenLinks (Naïma Azouch) en SP (Jasper van Dijk).

Tijdens deze bijeenkomst presenteerde het boekenvak de reactie van KVB, NUV en NBb op de onderzoeksresultaten, samengevat door Aad Nuis in de brochure 'Het boek en de markt. Deel III'.

Hieronder kunt u de teksten van de reactie opvragen. Ook de tekst van de toespraken van vrijwel alle sprekers kunt u hier inzien.

- 'Het boek en de markt deel III', door Aad Nuis. Reactie KVB, NUV en NBb op het rapport van CPB en SCP (RTF-document)
- Zweden: schrijvers J. Bernlef/Per Holmer
- Europa: Europarlementariër Marieke Sanders-ten Holte
- België: schrijfster Kristien Hemmerechts
- Nederland: econoom Wilfried. Dolfsma
- Nederland: boekverkoper Dick Anbeek, De Drukkery/Fanoy, Middelburg
- Nederland: schrijver Geert Mak
- Nederland: voorzitter NUV Henk Vonhoff

## HET BOEK EN DE MARKT: DEEL DRIE.

Een half jaar geleden schreef ik een boekje: *Het boek en de markt, een pleidooi voor vrijheid door verkeersregels*. Daarin probeerde ik uit te leggen hoe het stelsel van de vaste boekenprijs werkt en hoe het bijdraagt aan de uitzonderlijke rijkdom aan boeken waarover we in ons kleine taalgebied kunnen beschikken. Er is nauwelijks een onderwerp te bedenken waarover geen boek in het Nederlands is gepubliceerd, en tenminste één ander waarin het eerste wordt tegengesproken. Het leek me van belang dat zo te houden. Daarom pleitte ik voor het verankeren van het systeem in de wet.

**Evaluatierapport.** Inmiddels zijn we een stap verder. Het langverwachte evaluatierapport over de vaste boekenprijs, waaraan het Centraal Planbureau en het Sociaal Cultureel Planbureau anderhalf jaar hebben gewerkt, is verschenen. De titel kwam mij bekend voor: *Boek en markt, de effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs*. We mochten verwachten dat daarin niet alleen een objectieve en zorgvuldige beschrijving van het stelsel zou staan, maar vooral ook een op feiten en cijfers gebaseerd en daardoor gezaghebbend onderzoek naar de gevolgen van eventuele afschaffing en van mogelijke alternatieven. Zo zou het een stevig fundament leggen onder de politieke discussie die de komende maanden moet worden gevoerd.

Jammer genoeg is dat niet gelukt. De beschrijving van het stelsel is uitvoerig en adequaat, op een aantal kleinigheden na. Maar het eigenlijke onderzoek verdwaalt in vaagheid. In de eerste plaats blijken de onderzoekers in het ongewisse te verkeren over de doelstellingen van de vaste boekenprijs; de overheid heeft haar bedoelingen volgens hen onvoldoende duidelijk gemaakt. Pas als dat alsnog gebeurt, kan de overheid volgens de onderzoekers kiezen uit drie alternatieven: vaste boekenprijs afschaffen zonder meer, vervangen door een subsidiestelsel, of handhaven in aangepaste vorm. Dat geeft dus weinig houvast.

In de tweede plaats worden mogelijke voor- en nadelen uitputtend opgesomd en naast elkaar gezet, zonder ze expliciet tegen elkaar af te wegen na toetsing aan de realiteit. Dat maakt een concrete, samenvattende uitspraak in feite onmogelijk. Die onzekerheid wordt in het rapport herhaaldelijk toegegeven. Niettemin worden aan het eind wel degelijk verrassend zelfverzekerde en verstrekkende conclusies getrokken. Zo zouden volgens de onderzoekers de gemiddelde prijzen dalen bij afschaffing, en zou de internetboekhandel in zijn ontwikkeling worden gehinderd door de vaste prijs. Op grond daarvan wordt het huidige stelsel afgewezen

als weliswaar doelmatig, maar niet efficiënt genoeg. Bij nader inzien blijken deze stellingen echter niet voort te vloeien uit empirisch onderzoek, maar uit aanvechtbare redeneringen. De suggestie van feitelijkheid is hier dus misleidend.

In de derde plaats stelt het rapport teleur door een gebrek aan aandacht voor de ruimere context van het probleem. Er is nauwelijks gelet op de nationale en internationale ontwikkelingen op de informatiemarkt in het algemeen, waar steeds sterkere machtsconcentraties het door de onderzoekers gekoesterde model van een volkomen vrije markt tot een volslagen illusie maken. Er wordt geen woord gewijd aan de relatie tot het beleid ten opzichte van de Nederlandse taal en cultuur en de problematiek van het relatief kleine taalgebied. Er is geen sprake van een systematische en grondige vergelijking met andere landen. Er wordt niet gekeken naar de situatie in vergelijkbare bedrijfstakken zoals de Nederlandse platenindustrie, en evenmin naar recente, teleurstellende ervaringen met liberaliserende maatregelen op andere terreinen van de economie.

**Wat nu?** Door dit alles is het rapport helaas niet te beschouwen als een richtinggevende, laat staan beslissende bijdrage aan de discussie. Toch moet die discussie nu worden gevoerd. Begin 2005 loopt de huidige regeling af. Een simpele verlenging is onder de vigerende wetgeving niet mogelijk. Politici die bij voorbaat overtuigd zijn dat de vaste boekenprijs moet worden afgeschaft, hoeven dus geen haast te hebben. Wie van mening is dat het instrument, al of niet in aangepaste vorm, moet worden gehandhaafd, moet het nu zeggen, want er is een wettelijke verankering voor nodig. Die kost tijd, ook als de nieuwe regering zich onmiddellijk zou uitspreken over het beginsel. Wie nu nog aarzelt, zal zich om dezelfde reden zo snel mogelijk een gefundeerd oordeel op hoofdlijnen moeten vormen; er is geen gelegenheid meer voor een diepgaand vervolgonderzoek.

Daarom wil ik in deze beschouwing opnieuw uiteenzetten waarom er volgens mij ook na 2004 een vaste boekenprijs nodig is, in het licht van de gegevens die ons nu ter beschikking staan. Zij is een vervolg op mijn eerdere brochure, en in zekere zin ook op het evaluatierapport. Ik geef aan waarom de culturele doelstellingen van de vaste prijs wel degelijk duidelijk zijn, waarom de conclusies van het rapport niet houdbaar zijn, en welke schade het opvolgen van de aanbevelingen van het rapport zou veroorzaken, niet alleen voor het boekenvak als zodanig, maar voor schrijvers en lezers in het algemeen. Ten slotte ga ik in op vragen over de vormgeving van een vernieuwde, wettelijk geregelde vaste boekenprijs. Wat ik te zeggen heb, weerspiegelt de opvattingen van het georganiseerde boekenvak en is tot stand gekomen met steun van velen uit die kring.

## **Over doelstellingen.**

Op het eerste gezicht is het duidelijk waarom de overheid tot dusver de vaste boekenprijs van belang heeft geacht: als instrument ter bevordering van een pluriform aanbod en een brede beschikbaarheid van boeken. Die cultuurpolitieke doelstelling is voor de evaluatie een gegeven; onderzocht hoeft slechts te worden of het instrument bijdraagt aan dat doel, en of er alternatieven zijn die hetzelfde doel beter dienen.

**Vragen.** Maar, klagen de onderzoekers, de doelstelling is onvoldoende uitgewerkt. Wat is nu precies pluriform? Gaat het alleen om titels, of ook om genres, of alleen om boeken of genres die “literair-cultureel” van waarde kunnen worden geacht? Het gaat tenslotte om cultuurbeleid. En wat is brede beschikbaarheid? Zijn veel boekhandels met een klein maar populair assortiment beter of slechter dan minder boekhandels met een groter of meer cultureel assortiment? En wat is het belang van de geografische spreiding? De vragen vermenigvuldigen zich, enkele bladzijden lang. “ Dit hoofdstuk zou zeer beknopt zijn geweest, wanneer in beleidsstukken was vastgelegd dat de vaste boekenprijs erin zou moeten resulteren dat er X titels beschikbaar dienen te zijn (inclusief eventueel een specificatie van het aantal titels per genre) en dat er per 100.000 inwoners Y boekhandels dienen te zijn met elk tenminste Z titels op voorraad (opnieuw inclusief eventuele specificaties naar genre, maar ditmaal eveneens inclusief maatstaf voor geografische spreiding van die boekhandels)”(2.2).

**Referentiekader.** Maar ja, die precisie is er niet – een overheid die daar wel voor gezorgd had, zou trouwens ten diepste gewantrouwd moeten worden, lijkt mij – en dus ontbreekt het de onderzoekers aan een pasklaar referentiekader voor de evaluatie. Ze bladeren mismoedig een aantal beleidsstukken door, treffen daar veel onduidelijks in aan, en zien zich vervolgens genoodzaakt zelf een referentiekader op te stellen. Daarbij maken ze een paar opmerkelijke keuzen.

**Cultuur wel, informatie niet.** De eerste wordt al gemaakt op de eerste bladzijde van de inleiding. “Tegenwoordig geldt het boek als een belangrijke drager van informatie en cultuur. Die tweede functie staat in deze studie centraal. In de rol van cultuurdrager geniet het boek, net als andere kunstuitingen zoals toneel en klassieke muziek, een zekere bescherming

en ondersteuning . Die is onder andere georganiseerd in de vorm van een vaste boekenprijs”(1.1).

Het gaat dus voor de onderzoekers niet om alle boeken, maar om boeken die “kunstuitingen” zijn; verderop worden zulke boeken “literair-cultureel” genoemd. Om te bepalen welke boeken dat zijn, wordt vervolgens een beroep gedaan op de zogenaamde Nugicodes: een door het boekenvak gehanteerde rubricering in ruim driehonderd genres. Sommige van die genres worden door de onderzoekers als literair-cultureel bestempeld, andere niet. De keuze is vrij arbitrair. Behalve de geijkte literaire genres vallen alle kinderboeken eronder, evenals populaire boeken over geschiedenis, filosofie en godsdienst, over maatschappelijke dienstverlening en emancipatie, maar niet die over psychologie, over reizen en talen, over het bedrijfsleven of met praktische en professionele informatie over allerlei onderwerpen. Alle wetenschappelijke boeken blijken er ook buiten te vallen, evenals spannende boeken.

Deze keuze van de onderzoekers werkt op allerlei manieren door in het vervolg van het rapport, maar één conclusie is er meteen al door gegeven: een instrument dat voor alle boeken geldt, terwijl het maar voor een aanwijsbare categorie bedoeld is, is in dat opzicht niet zo efficiënt.

**Nog een doelstelling.** Een tweede keuze van de onderzoekers houdt een aanvulling in op de culturele doelstellingen. Naast pluriformiteit en brede beschikbaarheid wordt de publieksparticipatie gesteld. Zoveel mogelijk mensen zouden immers moeten lezen, ook de mensen met de smalste beurs. Dat die doelstelling in de stukken niet genoemd wordt, moet volgens de onderzoekers op een vergissing berusten. Dus wordt ook de invloed op de gemiddelde prijs in het onderzoek betrokken, evenals de vraag of vaste prijs een denivellerend inkomenseffect heeft, m.a.w. of hogere inkomens er voordeel van hebben ten koste van lagere. De laatste vraag wordt uiteindelijk ontkennend beantwoord, de eerste blijkt in de conclusies een belangrijke rol te spelen.

**Een verloren document.** De onderzoekers hadden zichzelf en hun lezers veel moeite en verwarring kunnen besparen als ze iets beter naar de beleidsstukken hadden gekeken. Ze citeren uit stukken als de letterennota uit 1988 en een beschrijvend beleidsoverzicht uit 1998, die slechts een afgeleide status hebben en nooit het fiat van de Kamer hebben gekregen. Dat is wel het geval met de Letterenbrief uit 1990, waarin een beknopt en fundamenteel antwoord staat op een aantal van de opgeworpen vragen; dit stuk is door de Kamer ontvangen met algemene instemming, en zonder een woord van kritiek op de onderdelen waar het hier om

gaat (Kamerstukken 20928 nr. 4 en 6, resp. Brief van de Minister van WVC, 9 mei 1990 en Verslag van een Mondeling Overleg op 4 juli 1990).

**Drieslag.** In deze Letterenbrief wordt het beleid ten aanzien van boek en lezen onderscheiden in drie onderdelen. Ten eerste het specifieke letterenbeleid, bestaande uit gerichte subsidiëring van specifieke instellingen en voorzieningen waarbij de literaire kwaliteit als bepalend criterium wordt gehanteerd. Ten tweede het generieke boekbeleid. Dit richt zich op het boek in het algemeen, dus zonder onderscheid naar kwaliteit of genre, en bestaat uit het scheppen van economische, juridische en financiële voorwaarden waaronder het boek op de markt kan blijven verschijnen als een makkelijk verkrijgbaar product. Voorbeelden: vaste boekenprijs, leenrechtregeling, lage BTW. Ten derde de bevordering van de leescultuur. Ook dit is veel breder dan het specifieke letterenbeleid, en ook hier wordt geen onderscheid gemaakt naar genre of kwaliteit. Hier gaat het dus om de publieksparticipatie. Voorbeelden: leesbevordering in en buiten de school, maar ook het bibliotheekwerk.

Is er dan nog wel sprake van *cultuur*beleid? Zeker, maar het culturele aspect ligt volgens het stuk in de bevordering van *kennis*, een overkoepelend begrip dat zowel literatuur en kunst als alle andere vormen van informatie omvat. Geen genrebeperkingen dus. En ongetwijfeld is de kwaliteit van die kennis van belang, maar de overheid schrijft liever niet voor wat kwaliteit is. Bij het specifieke letterenbeleid, waar het om gerichte subsidies voor bijzondere kwaliteit gaat, moet zij daarvoor wel bij kenners te rade gaan. Op de beide andere beleidsterreinen is dat niet nodig. Daar gaat de overheid er blijkbaar van uit dat mensen zelf die kwaliteit naar eigen smaak zullen vinden, daarbij overigens geholpen door docenten, recensenten, boekverkopers, bibliothecarissen en de eigen kennissenkring. Mits er – en daar helpt het beleid bij – naast goed onderwijs en goede media een florerend boekenvak en een goed geoutilleerd bibliotheekwezen blijven bestaan.

**De rol van de bibliotheek.** Het raadsel van het ontbreken van de participatiedoelstelling bij de vaste boekenprijs is door deze Letterenbrief dus ook opgelost. Zij staat bij een ander beleidsonderdeel, en vormt daar sinds decennia het succesverhaal van de Nederlandse bibliotheken. Zonder het werk van de Stichting Lezen en de Stichting Schrijvers School Samenleving of de collectieve inspanningen van het boekenvak via de CPNB tekort te doen, kan de openbare bibliotheek worden beschouwd als de grote ontsluiting van de wereld van het boek, ook voor mensen zonder koopkracht. Voor elk boek dat verkocht wordt, worden er minstens vijf uitgeleend, van allerlei soort, tegen een miniem bedrag. Dat

kan natuurlijk vanwege het rijke aanbod – en daar zorgt het boekenvak voor. Zo grijpt, ook wat de verschillende beleidsonderdelen betreft, alles in elkaar.

**Een vraag aan de politiek.** Op de laatste bladzij van het rapport, aan het slot van de conclusies, spelen de onderzoekers de bal terug naar “de politiek”, met twee vragen. De eerste is: wat zijn concreet de cultuurpolitieke doelstellingen? Het begin van het antwoord moet dus zijn dat de politiek zich op wezenlijke punten, unaniem en ondubbelzinnig, concreter heeft uitgesproken dan de onderzoekers zich bewust zijn. Het gaat bij de vaste boekenprijs om alle boeken, en voor de publieksparticipatie zijn andere, zeer effectieve middelen ingezet. Natuurlijk staat het de onderzoekers vrij van alles te onderzoeken, ook buiten de uitdrukkelijke doelstellingen om. Ook mogen ze, op grond van zulk nader onderzoek, wezenlijke veranderingen voorstellen in de structuur van het beleid. Maar ze moeten dat er wel eerlijk bij zeggen, en niet net doen of er geen uitgesproken politieke opvatting over vastligt. Dat is misleidend, en vertroebelt de discussie.

Dat is het begin van een antwoord. Overigens zou het goed zijn als de genoemde uitgangspunten nog eens werden bevestigd en waar nodig gepreciseerd. Zo geeft het in september 2001 verschenen rapport over de vaste prijs van schoolboeken in het voortgezet onderwijs aanleiding om nog eens goed te kijken naar boeken die in het onderwijs systematisch als verplichte leerstof worden gebruikt. Niet omdat zulke boeken een afzonderlijk genre vormen en bepaald ook niet omdat ze niet “cultureel” zouden zijn, maar omdat de markt ervoor eigenaardigheden vertoont die afwijken van wat voor vrijwillig aangeschafte boeken geldt. Ik kom hierop terug bij de beschouwing over de wet die ik voorsta.

Verder lijkt het verstandig, de begrippen pluriformiteit en bereikbaarheid inderdaad wat nader te omschrijven, al was het maar om te voorkomen dat bij sommigen het wilde idee zou postvatten dat de ideale situatie zou bestaan uit een zeer groot aantal kleine verkooppunten met allemaal dezelfde twintig goedlopende titels (optimale bereikbaarheid) plus een centraal internethuis waar alles te bestellen is mits men weet wat men zoekt (optimale pluriformiteit).

De samenhang tussen beide criteria kan het beste worden getoond in een model. Het is wenselijk dat ook in kleinere bevolkingscentra boekhandels bestaan met een redelijk assortiment en voldoende deskundigheid om klanten behulpzaam te kunnen zijn bij het opsporen en bestellen van een veel groter aantal boeken. In grotere steden is plaats voor meerdere boekhandels met een groter assortiment, meer specialisatie en meer deskundigheid.

In de grootste steden kunnen voor boekenwarenhuizen naast specialistische boekhandels van allerlei slag floreren.

Internetwinkels, al of niet in combinatie met een bestaande winkel, vormen een welkome aanvulling op het model, evenals additionele verkooppunten met een gering assortiment en weinig deskundigheid, omdat ze deels een nieuw publiek aanboren. Voorwaarde is wel dat ze het bestaande basispatroon niet ondermijnen. Bij een vaste boekenprijs is dat risico gering, bij het afschaffen ervan des te groter.

**Te veel boeken?** Nog twee punten vragen de aandacht bij het scherper stellen van de doelstellingen achter de vaste boekenprijs. In de eerste plaats vragen de onderzoekers zich aan het slot van hun conclusies nog af of er nu eigenlijk te veel boeken zijn of te weinig? Het is een vraag die zo niet te beantwoorden is. In elk systeem, vaste boekenprijs of niet, zijn er boeken die hoegenaamd geen lezers vinden. Alleen: dat blijkt pas achteraf, anders had niemand ze uitgegeven. Daarentegen kan een boek dat wél lezers vindt, nooit te veel zijn. Daarin ligt nu juist het uitgangspunt van de vaste boekenprijs. Die is bedoeld om zoveel mogelijk boeken een reële kans te geven om lezers te vinden. Daaraan hoeft geen bovengrens te worden gesteld.

**De Nederlandse taal.** Tenslotte is het opmerkelijk dat er bij de formulering van de culturele beleidsdoelstellingen nergens expliciet wordt verwezen naar het taalaspect. Er hoeft geen twijfel aan te bestaan dat het bevorderen van de Nederlandse taal en de daarin uitgedrukte cultuur een culturele beleidsdoelstelling van de eerste orde is, maar blijkbaar is dat zo vanzelfsprekend geacht dat er in de stukken over de vaste boekenprijs niet expliciet naar verwezen wordt.

Toch is het de zorg voor het Nederlandstalige boek, oorspronkelijk of in het Nederlands vertaald, die steeds aanleiding is geweest voor het hanteren van dit instrument. Het geldt ook alleen voor Nederlandstalige boeken. Omdat het om een relatief klein taalgebied gaat, is de kans dat veel potentieel waardevolle boeken zonder die steun over de rand van de levensvatbaarheid zullen vallen veel groter dan in bijvoorbeeld het Engelse, Duitse of Franse taalgebied. Omdat de onderzoekers het aspect van het kleine taalgebied geheel buiten beschouwing hebben gelaten, lijkt het verstandig dat de politiek er in haar antwoord nog eens uitdrukkelijk op wijst.



### **Veel slagen om de arm, één slag in de lucht.**

Behalve met de vermeende onduidelijkheid over de doelstellingen hebben de onderzoekers naar eigen zeggen ook te kampen met een gebrek aan feitelijke informatie. De talloze door het boekenvak ingevulde vragenlijsten, ter beschikking gestelde vertrouwelijke documenten en gevoerde gesprekken hebben dat manco blijkbaar niet kunnen verhelpen. Het resultaat is een lange lijst van mogelijke voordelen en nadelen van het stelsel, aangevuld met theoretische beschouwingen over wat wellicht op onderdelen de uitkomst van al die tegenstrijdige krachten zou kunnen zijn. Maar: “Het is niet mogelijk om kwantitatief te toetsen of het gedrag van de spelers in de boekenmarkt in de concrete praktijk ook hieraan beantwoordt” (6.1).

**Vrijblijvendheid.** Soms lijken de twee bronnen van onzekerheid elkaar te versterken en tot extra verwarring te leiden, zoals bij de herhaalde constatering dat de vaste boekenprijs weliswaar in staat stelt tot het bevorderen van de cultuurpolitieke doelstellingen, maar niemand daartoe *verplicht*. Die bewering is alleen te begrijpen als men uitgaat van het misverstand dat sommige boeken voor het beleid aanwijsbaar cultureler zijn dan andere. Is dat eenmaal opgehelderd, dan blijft over dat de boekverkoper die niet op prijs kan concurreren, zijn kracht wel degelijk zal *moeten* zoeken in dienstverlening of assortiment (uitbreiding of specialisering) om niet door anderen te worden overvleugeld. De “tucht van de markt” blijft wel degelijk gelden, ook al is hij op een onderdeel anders gericht.

In het rapport zelf leiden de vele onzekerheden noodzakelijkerwijs tot veel slagen om de arm. Naarmate we de conclusies naderen neemt die zorgvuldigheid merkbaar af, en op de laatste en meest opvallende bladzij van het rapport zijn ze geheel verdwenen.

**Nog een vraag aan de politiek.** Daar wordt de politiek nog een tweede vraag voorgelegd, naast die naar de doelstellingen. Welke prijs heeft men ervoor over om die doelstelling te bereiken? Om bij de beantwoording van die vraag een handje te helpen wordt een uiterst beknopte balans van voors en tegens toegevoegd: “Het afschaffen van de vaste boekenprijs leidt naar onze inschatting tot een lagere prijs, een betere dienstverlening en een

betere afstemming van het assortiment op de vraag. Wegen deze voordelen op tegen de maatschappelijke kosten van het verdwijnen van een aantal kleinere boekhandels?”

Daarmee is de vraag tot wel heel eenvoudige proporties teruggebracht. Het antwoord lijkt simpel: als het zo zit, dan maar geen vaste prijs. Het mag een wonder heten dat uit zoveel onzekerheid een zo heldere stelligheid is voortgekomen. Maar het is altijd verstandig wonderen te onderzoeken voor men ze aanvaardt, en dat blijkt ook hier te gelden. Wie nagaat waarop die stelligheid is gebaseerd, treft in het rapport wel vragen, opsommingen en vooronderstellingen aan, maar geen feiten. Er is alle reden om de beide schalen van de weegschaal van heel andere gewichten te voorzien.

**Gaat de prijs omlaag?** Eerst de prijzen. De analyse is te vinden in paragraaf 6.5, waarin het gaat over het door de onderzoekers toegevoegde criterium van de publieksparticipatie. Die zal immers, denken zij, afnemen bij hogere prijzen. De mogelijkheid van een verschuiving van kopen naar lenen wordt daarbij buiten beschouwing gelaten. De redenering gaat in het kort als volgt. Bestsellers worden goedkoper zonder vaste prijs, want die hoeven niet langer mee te verdienen voor de incurante titels. Incurante titels worden niet duurder, want dan worden er nog minder verkocht, en bovendien vragen boekverkopers nu ook nooit meer dan de vaste (minimum)prijs. Misschien worden deze titels zelfs wel goedkoper, omdat ze eerder in de uitverkoop belanden.

Om de eenzijdigheid van deze redenering te laten zien ga ik nog even terug naar de goed gesorteerde en dienstverlenende boekhandel in de provinciehoofdstad M, waar ik in Deel Een over sprak. Die moet bij afschaffing van de vaste prijs met de concurrentie mee omlaag bij de bestsellers, dat klopt. Het betekent wel dat het overgrote deel van de collectie, ook de aardige maar traag verkopende boeken, op zijn minst zichzelf moet gaan bedruipen. Nog goedkoper maken kan soms een noodsprong zijn, maar leidt indien consequent volgehouden tot een spoedig faillissement.

De boekverkoper kan dus twee dingen doen: moeilijke boeken duurder maken, of ze niet meer in huis nemen. Nu doet hij het eerste natuurlijk niet, omdat de markt zo doorzichtig is dat het meteen zou worden afgestraft, maar zonder vaste prijs kan het wel, en moet het ook. Het tweede is ongetwijfeld het meest efficiënt – maar leidt rechtstreeks tot verschraling van het aanbod.

De uitgever op zijn beurt, geconfronteerd met wegvallende vraag door de boekhandel naar lastige titels, kan zulke boeken of niet langer uitgeven, of op de markt brengen in kleinere oplagen met een hogere prijs. Ook hij kan daarbij gebruik maken van het feit dat de

markt inmiddels door allerlei prijsstrategieën ondoorzichtig is geworden. Bovendien is de boekenmarkt zonder vaste prijs niet meteen een markt zonder verstoringen, zoals de onderzoekers soms lijken te denken. Als de bescherming wegvalt, zijn vooral kleine uitgevers en boekwinkels de dupe. De grote partijen zullen nog beter in staat zijn om een prijspolitiek te voeren waarbij opvallende kortingen meer dan goed gemaakt worden door een stijgend prijsniveau.

**Verschraling.** Per saldo kan het afschaffen van de vaste prijs zowel tot hogere als tot lagere prijzen leiden, maar in elk geval leidt het tot verschraling van het aanbod. Veruit de meeste ervaringsdeskundigen in het boekenvak zijn van mening dat de prijzen snel zouden uitstijgen boven het huidige niveau, dat al geruime tijd ruim onder het inflatiegemiddelde is gebleven. Ervaringen in andere recent “geliberaliseerde” branches versterken die indruk alleen maar. Zeker is het overigens niet, en ik wil de schijnzekerheid van de onderzoekers hier niet verruilen voor een tegengestelde schijnzekerheid. Het beste is aan de prijs als element in de afweging niet te veel betekenis toe te kennen, temeer omdat ook de onderzoekers van mening zijn dat het effect op de participatie weinig voorstelt.

Maar wat in ieder geval op de weegschaal moet, is de verschraling van het aanbod. Die is bij afschaffing onontkoombaar, en raakt het hart van de doelstelling. Het is onbegrijpelijk dat de onderzoekers een zo wezenlijk element in hun eindafweging buiten beschouwing laten.

**Dienstverlening.** Naast een lagere prijs verwachten de onderzoekers een betere dienstverlening als de vaste prijs wordt afgeschaft. Dat lijkt een paradoxale stelling voor wie daarbij in de eerste plaats denkt aan het wegwijs maken van de klant in het steeds veranderende boekenaanbod en aan de brede en vaak ook gespecialiseerde deskundigheid die daarvoor nodig is. Dat is een kostenpost waarvoor de vaste prijs juist ruimte schept, ook het rapport erkent dat. De aandacht gaat hier echter uit naar een heel ander soort dienstverlening, namelijk het ontwikkelen van uitgekiende verkoopconcepten en innovatieve verkoopkanalen. Nu staat de vaste prijs die vormen van dienstverlening in het geheel niet in de weg, zoals de praktijk dagelijks bewijst. Tenzij het neerkomt op prijsconcurrentie, die – het verhaal wordt eentonig – ten koste gaat van het aanbod en de *inhoudelijke* dienstverlening.

**Internet.** Concreet blijken de onderzoekers vooral te doelen op de ontwikkeling van de internetboekhandel. Die lijdt onder de vaste prijs, menen zij, omdat de voordelen van deze moderne verkoopmethode niet tot uitdrukking kunnen komen in lagere prijzen waarmee een

groter marktaandeel zou kunnen worden bereikt.. Die redenering is om verschillende redenen curieus. In de eerste plaats staan tegenover geringere voorraadkosten bij de internetboekhandel veel hogere kosten om het boek bij de klant te krijgen. Hier valt dus geen bijzonder voordeel te behalen om door te geven aan de klant. In de tweede plaats zijn ook de overige kosten van een goede internetboekhandel, die niet alleen alles op tijd levert maar ook veel informatie en gericht advies geeft, gelijk aan of hoger dan die van de traditionele boekhandel. Voor dat type internetboekhandel biedt de vaste prijs juist een uitstekend ontwikkelingsklimaat, zoals de laatste jaren duidelijk is gebleken. Een grootschalige internet-prijzbreker met een smal assortiment en zonder service zou misschien een kans maken bij afschaffing van de prijs, zeker als die onderdeel zou uitmaken van een groot internationaal concern. Maar dat zou in het licht van onze doelstellingen bepaald geen winst opleveren, en mogelijk ernstige schade toebrengen aan de Nederlandse boekencultuur.

**Afstemming.** Het derde voordeel dat het rapport in zijn eindafweging toeschrijft aan afschaffing van de vaste prijs is een betere afstemming van het assortiment op de vraag. Minder boeken dus die lang op een koper moeten wachten. Meer boeken waar veel vraag naar is. Sneller, soepeler, efficiënter. En inderdaad, het valt niet te ontkennen dat de vaste boekenprijs een belemmering is voor een dergelijke stroomlijning van de boekenmarkt. Sterker nog: het systeem is juist bedoeld om ruimte te scheppen voor het soort boeken dat in die gestroomlijnde wereld geen bestaansreden heeft. Omdat elk boek de stem is van een schrijver, en omdat schrijvers de ruimte moeten krijgen om gehoor te vinden bij een groep lezers, ook en juist als ze niet bij voorbaat inspelen op de eisen van de markt. Wie deze opvatting deelt, zal met mij van oordeel zijn dat dit derde nadeel van de vaste prijs weliswaar reëel is, maar juist als een voordeel moet worden beschouwd.

**De weegschaal bijgesteld.** De vraag aan de politiek over de prijs die men overheeft voor het bereiken van de doelstellingen kan nu beter worden geformuleerd. Het afschaffen van de vaste boekenprijs leidt naar *mijn* inschatting niet alleen tot het verdwijnen van kleinere boekhandels, maar ook tot minder keuze en minder ruimte voor deskundig personeel bij de grotere die nog blijven bestaan, tot een verschraling van het aanbod bij de uitgevers en tot geringere levenskansen voor boeken en schrijvers met een minder voor de hand liggende of populaire boodschap. Dat tegenover deze nadelen een gemiddelde prijsverlaging zou staan is bepaald niet zeker. Tegenover goedkopere bestsellers staat een te verwachten prijsverhoging voor verreweg de meeste boeken. Ook innovatie krijgt geen betere kansen,

integendeel zelfs. Het belangrijkste voordeel van afschaffing lijkt te zijn dat het de illusie van een perfecte vrije markt in theorie wat dichterbij brengt.

**Alternatieven.** Als de politiek de haar voorgelegde vragen in het slothoofdstuk van het rapport zou beantwoorden ten gunste van de vaste prijs, dan nog zou volgens de onderzoekers de huidige vorm daarvan niet de beste oplossing zijn. Er worden, na een schifting van allerlei mogelijkheden, drie alternatieven aangeboden, die ook volgens de onderzoekers allemaal hun nadelen hebben, maar wel efficiënter zijn dan het huidige stelsel, dat wil zeggen meer in overeenstemming met het ideale marktmodel.

Het eerste alternatief is afschaffing zonder meer. Aangezien dit, zoals we zojuist zagen, het tegendeel van doelmatig is in de door de overheid aangegeven zin hoeft daar niet verder op te worden ingegaan. Het tweede alternatief is een “afgebakende” vaste prijs, d.w.z. zo sterk uitgehoud en afgezwakt dat de werking ervan tot vrijwel niets wordt teruggebracht. In dat geval is het even nadelig als de totale afschaffing, al kan er over suggesties tot verbetering van het huidige stelsel natuurlijk altijd gepraat worden. Het derde alternatief behelst subsidie aan de boekhandel. Het rapport signaleert zelf al het grote nadeel van dit alternatief: grote bureaucratische en juridische rompslomp. Subsidie veronderstelt een vorm van Inspectie van de Boekhandel, en een bijbehorend kwaliteitsbeoordelingsstelsel. Het zijn zulke overwegingen die ongetwijfeld aanleiding gegeven hebben tot het in de Letterenbrief van 1990 vastgestelde beleid, waarbij ten aanzien van de vaste prijs bewust geen sprake is van subsidie en onderscheid naar kwaliteit of genre. Tenslotte kan nog worden opgemerkt dat in dit alternatief *iedereen* via de belasting meebetaalt aan het stelsel, ook mensen die nooit een boek kopen.

Het lijkt al met al niet verstandig deze drie alternatieven te verkiezen boven het bestaande, beproefde en telkens weer aan de eisen van de tijd aangepaste stelsel. Toch verdedig ik hier niet de onverkorte handhaving daarvan. De huidige stand van de mededingingswetgeving maakt dat trouwens na 2005 niet goed meer mogelijk. Het stelsel kan alleen blijven voortbestaan als het wettelijk wordt verankerd. Dat geeft tegelijk de mogelijkheid om het te vereenvoudigen en een aantal ook door de onderzoekers gesignaleerde bezwaren weg te nemen zonder de heilzame werking van het stelsel te ondermijnen. Daarover gaat ons *vierde* alternatief.

**Naar een Wet op de Vaste Boekenprijs.**

Een wet is na 2004 in de eerste plaats nodig omdat de huidige mededingingswetgeving een simpele ontheffing van het verbod op verticale prijsbinding blokkeert. Weliswaar zou de Mededingingsautoriteit, al of niet op aanwijzing van de Minister van EZ, een ontheffing kunnen verlenen, maar niet op grond van cultuurpolitieke criteria. Om die tot gelding te brengen is de medewerking van het hele kabinet en het parlement nodig, in de vorm van sectorwetgeving. En omdat de gemaakte uitzondering om cultuur gaat, hoort de bewindspersoon voor Cultuur en niet die van Economische Zaken de eerst verantwoordelijke te zijn voor de uitvoering van die wet. De Memorie van Toelichting moet een ondubbelzinnige omschrijving bevatten van de culturele bedoelingen van de wet.

**Europa.** In de tweede plaats lijkt een wettelijke regeling verstandig in Europees verband. Weliswaar respecteert de Europese Commissie ook de huidige regeling, maar de meeste lidstaten zijn inmiddels op een wet overgegaan. Ook Duitsland, dat nu nog een met het onze vergelijkbaar systeem heeft, is dat van plan. Door dat voorbeeld te volgen, komt Nederland niet in een uitzonderingspositie, en kan het beter duidelijk maken dat het de vaste boekenprijs niet slechts gedooft, maar als een belangrijk cultuurpolitiek instrument beschouwt.

**Iedereen mag meedoen.** Het huidige stelsel berust op afspraken tussen partijen die elkaar als handelspartners erkennen. Er is dus een erkenningsregeling nodig, die bijzondere voordelen meebrengt voor erkende uitgevers en boekverkopers: het zogenaamde exclusieve handelskanaal voor bepaalde boeken. Bij een wet vervalt de noodzaak van erkenning en exclusiviteit. Iedereen mag voortaan de rol van boekverkoper spelen en korting bij de uitgever bedingen, maar iedereen moet zich daarbij wel houden aan de door de uitgever vastgestelde verkoopprijs aan de uiteindelijke koper. Dat betekent een aanzienlijke vereenvoudiging van het reglement, en een duidelijke liberalisering van het handelsverkeer, zonder dat het stelsel wezenlijk wordt aangetast.

**Schoolboeken.** Hiermee is ook het probleem van de schoolboeken en de vaste prijs uit de wereld. De laatste jaren zijn er veel klachten geweest over stijgende prijzen van de schoolboekenpakketten in het voortgezet onderwijs. Die prijsstijging kon volgens het evaluatierapport van september 2001 niet aan de vaste boekenprijs als zodanig worden toegeschreven. De vaste *verkoopprijs* is immers niet van toepassing op de overwegend door

de leerlingen *gehuurde* pakketten. Toch denken veel scholen dat ze goedkoper uit zijn als zij de boeken rechtstreeks en met korting bij de uitgever kunnen kopen en zelf voor de verwerking tot pakketten zorgen.

Welnu: zodra er een wet is en het exclusieve handelskanaal vervalt, is dat mogelijk. De gespecialiseerde educatieve boekhandel zal dan moeten aantonen dat de scholen beter af zijn door dit ingewikkelde karwei te blijven uitbesteden; daar is niets op tegen. De wettelijke verplichting om de eindafnemer de vastgestelde prijs in rekening te brengen is niet van toepassing zolang de school de boeken niet aan de leerlingen verkoopt, maar in feite verhuurt, zoals ook thans het geval is. Verkregen kortingen kunnen zonder bezwaar door een lagere huurprijs aan de leerlingen ten goede komen.

Daarmee is het probleem voor basis- en voortgezet onderwijs opgelost. Maar er zijn ook onderwijsvormen waar de leerlingen de voor hen verplichte studieboeken *wel* persoonlijk moeten aanschaffen. Daar kan de onderwijsinstelling - of een studievereniging – de boeken straks wel gezamenlijk met korting inkopen, maar die strikt genomen niet doorgeven aan de individuele leerlingen, omdat de wet dat zou verbieden. Een uitzondering op de regel lijkt hier geboden. Wie kan aantonen dat een bepaald boek voor hem of haar verplichte leerstof is, moet dan kunnen profiteren van de voordelen van gezamenlijke inkoop.

Belangrijk is wel dat de uitzondering niet gemaakt wordt voor een bepaald soort *boek*, want elke genre-indeling is vrijblijvend, maar voor de *persoon* die vanwege zijn of haar studie *verplicht* is zich een bepaald boek aan te schaffen. Een atlas is een atlas, maar het maakt verschil of je die voor school moet kopen of vrijwillig besluit tot aankoop van een nieuwe of fraaiere editie. In het laatste geval is er geen steekhoudende reden om inbreuk te maken op de wet.

**Een stevige wet.** Afgezien van de afschaffing van het exclusieve handelskanaal en de uitzondering voor verplichte leerboeken is er geen reden om in de wet ver af te wijken van het nu geldende systeem. Het is een systeem dat zijn kracht heeft bewezen bij het realiseren van de culturele doelstellingen en daarbij minimale beperkingen oplegt aan het vrije handelsverkeer. De sterke infrastructuur van de distributie maakt er onlosmakelijk deel van uit. Een wettelijke regeling mag daarom niet het karakter krijgen van een sluipende uitholling van het stelsel. Dus geen beperkingen naar genre of door deskundigen vast te stellen cultureel gehalte. Geen aantasting van de collectieve elementen in het centrale systeem van bestelling en distributie. Ook geen beperkingen van de werkingsduur. Nu is die in principe onbeperkt; de uitgever kan na twee jaar de prijs opheffen, maar het moet niet. Die termijn zou wellicht wat

bekort kunnen worden, maar moet niet korter worden dan een jaar, en mag dan geen automatisme worden. Ook mag de prijs niet na enige tijd automatisch vervallen. Zulke beperkingen zouden zoveel mogelijkheden tot ontduiking en anticiperend gedrag opleveren dat het systeem zijn doelmatigheid op den duur volledig zou verliezen.

Ook ondermijning van de wet vanuit het buitenland moet voorkomen worden. Boeken die in Nederland zijn uitgegeven moeten bij herinvoer gewoon weer onder de wet vallen, zoals ook nu het geval is. Internetverkopen vallen er ook onder; het land van de afnemer dient te gelden als plaats van verkoop.

**Een soepele wet.** Het geldende systeem voor de vaste boekenprijs in Nederland onderscheidt zich van systemen in omliggende landen, zoals de Franse wet, doordat het niet alleen stevig, maar ook soepel is. In het voortdurende overleg dat door de jaren heen tussen de partijen is gevoerd, hebben uitgeverij en boekverkopers elkaar commerciële vrijheden toegestaan die wat meer armslag geven zonder de structuur van het stelsel wezenlijk aan te tasten, zoals bijzondere prijzen in bepaalde gevallen en de mogelijkheid van collectieve spaaracties. Het is bepaald niet de bedoeling die flexibiliteit door starre wettelijke regels verloren te laten gaan.

Daarom is het nodig dat ook dergelijke uitzonderingen een plaats krijgen in de nieuwe regeling. Niet in de wetstekst zelf, maar in een algemene maatregel van bestuur of een algemeen verbindend voorschrift.

**Handhaving.** De huidige regeling wordt gehandhaafd door onafhankelijke tuchtrechtorganen: de commissie handelsverkeer en de commissie van beroep. Zij handhaven de afspraken. Wordt hun oordeel genegeerd, dan stapt de KVB namens het boekenvak naar de rechter.

Bij een wet is het exclusieve handelsverkeer weggefallen. Elke overtreding van de regels is dan een onrechtmatige daad, waarbij de burgerlijke rechter bevoegd is. Het is kostbaar om als gedupeerde ondernemer of als branchevereniging voor elke overtreding naar de rechter te gaan. Ook de rechter kan daaraan zijn handen meer dan vol krijgen.

Het is daarom verstandig, ook onder het wettelijke regiem een taak te geven aan de commissie handelsverkeer, wellicht onder een andere naam en met een iets gewijzigde samenstelling. Zij zou kunnen optreden als *mediator*, een juridische constructie waarvan ook op andere rechtsterreinen steeds meer gebruik van wordt gemaakt. Klachten kunnen dan in eerste instantie worden ingediend bij deze vernieuwde commissie, die onderzoekt, bemiddelt



en aanbevelingen doet. Wil een partij zich daar niet bij neerleggen, dan kan de commissie de zaak in handen leggen van de KVB, die een kort geding aanspant. Door dit filtersysteem kunnen veel kleine overtredingen, die vooral in het begin mede door argeloosheid zullen optreden, worden afgevangen en blijft de rechter veel werk bespaard.

**Tot slot: er is haast bij.** Het boekenvak wacht met spanning op de politieke ontknoping van de strijd om de vaste prijs. Met vreugde hebben we kennis genomen van het voornemen van Dittrich en Halsema om een initiatiefwet op de vaste boekenprijs in te dienen. Hun onlangs gepresenteerde voorontwerp van wet stemt in hoge mate overeen met wat er in het boekenvak leeft en wat hierboven uiteen is gezet. We zijn graag bereid hen bij de uitwerking met raad en daad bij te staan.

Wij hopen echter dat ook de andere politieke partijen, en straks de nieuwe regering, zich duidelijk en ondubbelzinnig zullen uitspreken voor een stevige en soepele wet op de vaste boekenprijs, langs de lijnen die hier zijn aangegeven. We hopen bovendien dat ze dat snel zullen doen. Schrijvers, uitgevers en boekverkopers hebben nu lang genoeg in onzekerheid geleefd. Te veel energie is verloren gegaan in het zoeken van de nooduitgang voor het geval dat het huis instort. Graag wijden we ons weer uitsluitend aan onze mooie en meeslepende taak: zorgen dat lezen een onuitputtelijk avontuur blijft.

## De vrije boekenprijzen in Zweden

Dames en heren! Zeer gewaardeerde vrienden, collega's en politici in dit aardse paradijs!

Nee, ik ben niet van plan Nederland te idealiseren. Ik ben goed genoeg op de hoogte en geen dweper meer. Maar op het gebied waarover we het vandaag hebben zitten jullie nog altijd hoog en droog. Dit terwijl ik – helaas afwezig – jullie een getuigenis wil afleggen van de ware hel. Of, iets minder dramatisch, taferelen wil laten zien uit een zich steeds verder uitbreidende culturele woestijn en de gevolgen daarvan. Zoals zal blijken zijn de oasen niet bijster talrijk. In Zweden kennen we al meer dan dertig jaar die zogenaamde *vrije* boekenprijzen. Dit stelsel is radicaal toegepast. Ik zou boekdelen over de nasleep ervan kunnen vertellen, en als ik hier in De Balie was zou ik u graag na afloop te woord willen staan. Helaas is dat niet mogelijk.

Voor 1970 was het boekenbedrijf in Zweden in veel opzichten conservatief. Ik ben net oud genoeg om me dit tijdperk nog te herinneren. Boeken werden uitsluitend door de erkende boekhandel verkocht. Die winkels noemden we nostalgisch *boklåda*. Letterlijk betekent dit 'boekendoos', maar waarschijnlijk was het, zoals vaker in het Zweeds, een verbastering van het Duitse *Bücherladen*. Dit woord is nu min of meer verdwenen uit de omgangstaal. Nieuwe titels kwamen meestal uit in twee edities: gebonden en ingenaaid. De prijzen stonden voorgedrukt op het achterkaft. In een *boklåda* werkten zeer deskundige mensen, en hun klanten kwamen voornamelijk uit de geletterde burgerij. Het laatste feit was, uiteraard, een zeer punt voor de politiek overheersende sociaal-democraten. Maar er waren toen tenminste nog boekhandels, ook in kleine provincieplaatsen met maar een paar duizend inwoners. Nu niet meer.

In 1970 begon de onttakeling van dit ouderwetse, ambachtelijke gildensysteem. *Modern* werd de leus van de dag. Boeken moesten verkrijgbaar zijn op plekken waar 'gewone mensen' kwamen: benzinstations, warenhuizen, AKO-kiosken. Zoals spoedig zou blijken is daar weinig van gekomen.

Tegelijk werden ook de vaste boekenprijzen opgeheven. De uitgevers hebben dit indertijd toegejuicht, ja meer nog, ervoor gelobbyd. Ondertussen richtten ze hun eerste boekenclubs op. De schrijversbond was fel tegen, men vreesde daar voor een overhaaste commercialisering. Een steunbeleid van de staat – geld voor het produceren van boeken, maar zonder enige zorg

voor de verspreiding ervan – heeft de bliksemsnel stijgende prijzen in het begin even kunnen tegenhouden. Er werden steeds meer boeken gepubliceerd, ze kwamen als paddestoelen uit de grond. Binnen korte tijd was er sprake van overproductie. Veel titels, maar de meeste vrijwel zonder lezers. De uitgevers adverteerden niet meer, dit werd aan de boekhandelaren overgelaten. Het spreekt vanzelf dat het voor laatstgenoemden van belang was hoofdzakelijk de bestsellers te promoten.

In de loop van de jaren zeventig werd nog een gevolg zichtbaar: oude goede onafhankelijke boekhandels gingen prullaria en souvenirs slijten. Of ze gingen op de fles. Een alternatief verkoopcircuit is nooit echt van de grond gekomen. Vandaag kun je wél haast overal een videoband huren of kopen. In heel Zweden zijn er nu hooguit tien boekhandels vergelijkbaar met bijvoorbeeld Het Martyrium aan het Roelof Hartplein. En zeker niet op een plek zo ver van een Centraal Station of een Kalverstraat.

Geleidelijk aan is het uitgeven van boeken steeds meer op het produceren van koopwaar gaan lijken. De BTW voor boeken lag tot 2002 op 25 procent, al is die nu uiteindelijk wel verlaagd tot Europees niveau. Toch blijft de literatuur ontzettend duur: een nieuwe gedichtenbundel van zestig pagina's, ook van een debutant, bij een grote uitgever, kost ongeveer 25 euro. Er bestaan geen backlists. Als een boek herdrukt wordt, is dat meestal in de vorm van een snelle pocket – uiteraard alleen van de meest gevraagde titels. De levensduur van het gemiddelde boek zou ik vandaag de dag schatten op een maand of drie. Daarna is het zoek, weg, maar niet noodzakelijk uitverkocht. Soms is het niet eens in de boekhandel geweest. Als het bovendien ook nergens wordt besproken, heeft het zijn vijftien minuten *without fame* gehad.

Zweden kent wel een subsidiesysteem, dat grote financiële overheidssteun voor uitgevers garandeert. Dit systeem verplicht uitgevers een bepaalde oplage te drukken en de zogenaamde adviesprijs beneden een zeker niveau te houden. Het bestaat al 25 jaar en is natuurlijk heel belangrijk, vooral voor de kleinere uitgevers, en maakt het mogelijk dat er ook 'moeilijke' boeken verschijnen. De subsidies dekken, denk ik, ongeveer 75 procent van de productiekosten. De steun wordt achteraf gevraagd, als het boek er al is, maar slechts zeer sporadisch wijst de commissie een verzoek af. Als aanvulling is er ondertussen ook een beperkte distributiesteun opgezet, hoewel die kennelijk niet al te goed functioneert. Het lijkt erop dat niet snel verkoopbare titels in de meeste winkels ongewenst zijn. 'Niemand' vraagt ernaar, of nog erger: niemand weet überhaupt dat ze bestaan.

Zweden is, net als Nederland, al decennia lang een immigratie- en asielzoekersland. Maar er zijn ook verschillen. De etnische diversiteit in Zweden is groter dan in Nederland. Op een school in Botkyrka, een randgemeente van Stockholm, spreken de leerlingen maar liefst zeventig moedertalen. Het integratieproces wordt in zekere zin tegengewerkt door het *thuis taal-onderwijs*, dat buitenlandse kinderen van de tweede generatie soms in een loyaliteitsconflict brengt. Zij moeten kiezen tussen de cultuur van hun ouders en die van het nieuwe land, waar zij zelf zijn geboren en opgegroeid. In de buitenwijken waarin de meeste van deze kinderen wonen, zijn bijna geen boekhandels, en zeker niet met een ruim aanbod. Het is dus niet zó verbazingwekkend dat er geen *allochtonenliteratuur* bestaat in een nieuw en vernieuwend Zweeds. Het maakt ook dat de Zweedse literatuur steeds verder wegdrijft van de maatschappelijke ontwikkelingen en daarmee een belangrijke functie verliest binnen de Zweedse cultuur.

Cijfers en statistieken tonen aan dat er in Zweden de laatste jaren meer boeken worden verkocht en gelezen. Maar welke boeken? De boeken die de echte en felste prijsoorlogen doorstaan: krimi's, spannend boeken. Jaarlijks komen er nieuwe krimischrijvers aan bod, die reeksen verhalen met dezelfde terugkerende held blijven schrijven. Een groeiend aantal gewone romanciers stort zich ook in deze ratrace, niet met nieuwe literaire boeken (de verkoop is te gering), maar in een genre dat ze nog onlangs als minderwaardig beschouwden en dat ze vaak niet eens echt beheersen.

Dames en heren, zou u Mulisch of Campert op z'n Baantjers willen lezen?

*Per Holmer*

Dames en heren,

Als trouwe Zweden-ganger en als schrijver die diverse malen in het Zweeds is vertaald, kan ik het voorgaande verhaal bevestigen. Het aantal kwaliteitsboekhandels is er minimaal, zelfs als je rekening houdt met de geringere bevolkingsdichtheid van het land. Door schade en schande heb ik geleerd dat het onmogelijk is in de boekhandel literatuur aan te schaffen die meer dan twee jaar geleden is verschenen. Die boeken zijn er eenvoudigweg niet meer te vinden. Het moderne antiquariaat is de enige plek waar je ze misschien nog kunt aantreffen. Je zou dat het afatisch systeem kunnen noemen. Boeken lijken alleen nog maar te worden geproduceerd en gedistribueerd om in een flits de aandacht van het publiek en de media te trekken. Daarna verdwijnen ze zonder een spoor na te laten. Zo ontstaat een generatie lezers zonder enig historisch besef. De boekhandel als etalage voor vluchtige producten.

Wat is er in Zweden vanaf 1970 gebeurd? Eerst maakte de overheid een knieval voor de zogenaamde vrije markt, geregeerd door vraag en aanbod. Nadat men had geconstateerd wat de gevolgen waren - prijsverhogingen van alle boeken die niet onder de noemer 'bestseller' vallen, geringere beschikbaarheid door het verdwijnen van de middelgrote boekhandel die van zijn belangrijkste winstmarge werd beroofd - introduceerde men een lapmiddel in de vorm van productie- en distributiesubsidies achteraf. Zo waste men politiek de handen schoon zonder iets aan de oorzaak van het probleem te hebben gedaan.

De oorzaak van het probleem ligt in een denkfout die, ik moet het helaas zeggen, niet alleen in liberale kringen, maar ook in die van sociaal-democraten, hier en in Zweden, wordt gemaakt. Die denkfout bestaat erin dat men het boek als een met andere boeken concurrerend product beschouwt. In navolging van de witte wasmiddelen redeneert men dat het publiek het beste wasmiddel, of in dit geval het beste boek kiest. Voor wasmiddelen mag dan een objectieve maatstaf bestaan, witter dan wit kan niet, voor culturele producten is dat niet het geval. Nu zelfs een hoogleraar in de boekkunde - wat dat ook moge betekenen - deze valse vergelijking hanteert en de kwantiteit als maatstaf aanbeveelt, begin ik me echt zorgen te maken. Tel daar bij op de steeds geringere plaats die literatuur inneemt in het middelbaar onderwijs en de steeds commerciëlere inkooppolitiek van onze openbare bibliotheken, die voor hun subsidie worden 'afgerekend' op het aantal uitleningen en daardoor gedwongen worden om, net als de boekhandel, commercieel in te kopen – en de eerste zandstormen van de culturele woestijn waar mijn collega Holmer over sprak komen ook hier in zicht.

Gerard Reve heeft al eens geschreven: 'Wat wil het volk? Niet veel goeds.' Laat iedereen die de toekomst van de literatuur serieus neemt de durf opbrengen om elitair te zijn en alles in het werk te stellen om de vaste boekenprijs te behouden. Laten we vooral het Zweedse voorbeeld niet volgen waarbij men eerst het kalf laat verdrinken en daarna probeert met steunmaatregelen de put te dempen. Een verantwoordelijke politiek doet de literatuur van zijn land niet in de uitverkoop.

# Europese Liberalen en Democraten



DRS. M.J. SANDERS-TEN HOLTE

LID VAN HET EUROPEES PARLEMENT

Europese fractie VVD  
Wiertzstraat 60,  
ASP 10 G 269  
tel.: 00 32 2 284 56 28  
fax: 00 32 2 284 96 28  
e-mail: msanders@europarl.eu.int  
www.mariekesanders.net

Bijdrage **Marieke Sanders - ten Holte** (VVD), lid Cultuur Commissie van het Europees Parlement, voor de cultuurpolitieke bijeenkomst over de vaste boekenprijs "**Geef boeken de ruimte**" in de Grote Zaal van De Balie te Amsterdam op 2 mei 2002.

Dames en heren,

Het is mij een groot genoegen dat ik vanmiddag in uw midden mag zijn om vanuit mijn positie in het Europees Parlement mijn visie te geven op het instituut 'de vaste boekenprijs'. Ik volg dit dossier met meer dan gewone belangstelling zoals u uiteraard zult begrijpen met mijn achtergrond als voormalig directeur van Stichting Lezen.

Laat ik beginnen met het uit de weg ruimen van een hardnekkig misverstand: de afspraken rond de vaste boekenprijs, zoals wij die hier in Nederland al sinds jaar en dag kennen, zijn **niet** in strijd met de Europese regelgeving. Dat zijn praatjes voor de vaak, waaraan zelfs de NRC zich bezondigde in zijn overigens lofwaardige hoofdartikel van 24 april.

Want hoe zit de zaak nu in elkaar, wat is de visie van de Europese Raad, van de Europese Commissie en ten slotte van uw volksvertegenwoordigers in het Europees Parlement die op dit terrein medewetgever zijn ?

## **De Europese Raad**

Laat ik eerst het meest recente standpunt van de Europese Raad aan u voorleggen.

Zoals u allen weet hebben de meeste lidstaten een of andere vorm van vaste boekenprijs of overwogen ze het alsnog in te voeren, zoals op dit ogenblik het geval is in België. Tot op heden is er geen specifieke Europese regelgeving vóór of tegen een vaste boekenprijs. In februari 2001, heeft de Raad een resolutie opgesteld. Daarin liet de Raad weten dat bij de toepassing van de mededingingsregels en van de regels betreffende het vrije verkeer van goederen, rekening moet worden gehouden met de **bijzondere culturele waarde** van het boek en met het belang van het boek voor de bevordering van de **culturele verscheidenheid**. De Raad verzocht de Europese Commissie daarbij wél aandacht te besteden aan gevallen waarbij het handelsverkeer tussen de lidstaten nadelig wordt beïnvloed.

## **En hoe reageert de Commissie daarop?**

De Commissie heeft de aanbeveling van de Raad in haar beleid opgenomen. Zoals bekend heeft de Commissie al enige tijd een mededingingsprocedure lopen over de Duitse vaste boekenprijs naar aanleiding van klachten van het Oostenrijkse mediaconcern Libro. Op 22 maart jongstleden kwam de Commissie tot overeenstemming met de Duitse boekenbranche. Het uitgangspunt

daarbij was dat nationale systemen voor een vaste boekenprijs onder het **subsidiariteitsprincipe** vallen, wat wil zeggen dat de lidstaten daar zelf bevoegd voor zijn. De Commissie houdt rekening met het bevorderen van de culturele en taalkundige diversiteit en zal alleen optreden als de handel tussen de lidstaten merkbaar ongunstig beïnvloed wordt. De Duitse boekenbranche heeft zich via een serie verbintenissen vastgelegd om de vrijheid te garanderen van de directe, grensoverschrijdende verkoop van Duitse boeken aan eindverbruikers onder andere via Internet. Dit betekent de facto dat de Commissie nadrukkelijk rekening zal houden met de culturele dimensie van het boek bij het toepassen van de concurrentieregels.

### **En "last but not least" de visie in het Europees Parlement**

In het Europees Parlement houden wij ons al sinds 1981 bezig met de betekenis van het boek en met de vaste boekenprijs. Op het ogenblik ligt er een verslag van mijn collega Willi Rothley met aanbevelingen aan de Commissie over het vaststellen van een richtlijn inzake de vaste boekenprijs. Het Europees Parlement zal tijdens de junisessie in Straatsburg over dit voorstel plenair stemmen. En ik kan u nu alvast zeggen dat in de Commissie Juridische Zaken dit verslag met een grote meerderheid is aangenomen.

Wat zijn nu de belangrijkste aanbevelingen in dit verslag? Uitgangspunt is dat de lidstaten zelf bepalen of zij al of niet een bepaalde vorm van vaste boekenprijs wensen te hanteren, zolang ze daarmee cultuurpolitieke doelstellingen nastreven. De Europese Unie is niet bevoegd om die nationale prijsbindingen aan te tasten. Wij willen dat er wel een richtlijn komt voor een stabiel economisch en juridisch kader dat alle marktdeelnemers in landen met en zonder een systeem voor een vaste boekenprijs rechtszekerheid biedt. Het belangrijkste is evenwel, en dat is een grote politieke stap voorwaarts, dat er gesteld wordt dat de afschaffing van de vaste boekenprijs het cultureel goed 'boek' in het gedrang brengt en dat dat indruist tegen artikel 151, lid 4 van het EU-verdrag. Dit artikel stelt dat de EU in haar beleid rekening houdt met culturele aspecten, om met name de culturele verscheidenheid in de lidstaten te eerbiedigen en te bevorderen.

De problemen liggen uiteraard bij de grensoverschrijdende verkooptransacties. In het voorstel hebben wij daarom nadrukkelijk opgenomen dat het cruciale criterium hierbij **welbewuste ontwijking** van de nationale prijsbinding is. In het verslag wordt duidelijk aangegeven wanneer hier sprake van is. Zolang dat maar niet het geval is mag bijvoorbeeld een internetboekhandelaar uit het ene land boeken tegen een lagere dan de vaste boekenprijs aanbieden in het andere land, ook als het ontvangende land een systeem van vaste boekenprijs hanteert. Op deze wijze wordt toch weer het concurrentiebeleid van de EU gehandhaafd evenals de regels voor het vrije verkeer van goederen.

Als het verslag in juni door het Europees Parlement is aangenomen, en daar ziet het wel naar uit, gaat het naar de Europese Commissie. Die zal, gezien de resolutie van de Raad die ik al eerder noemde, de nodige stappen zal nemen om een dergelijke richtlijn op te stellen. Uiteraard zal deze hele procedure enige tijd vergen.

Ik hoop dat ik u ervan overtuigd heb dat het duidelijk is dat de Europese Unie beslist niet tegen een vaste boekenprijs als zodanig is. Zij zal evenwel geen Europees systeem voor de vaste boekenprijs voorstellen, omdat het onder het subsidiariteitsprincipe valt, zoals alle regelgeving met betrekking tot cultuur. In bepaalde gevallen blijven de Europese concurrentieregels en de regels voor het vrije verkeer van goederen gelden. Maar het belangrijkste is dat Europa erkent dat het boek wel degelijk een cultuuroord is en blijft en dat juist de culturele verscheidenheid geëerbiedigd en bevorderd moet worden. Daar gaat het om.

Ik vind het dan ook merkwaardig dat juist in Nederland getwijfeld wordt aan de waarde van een vaste boekenprijs. Wij hebben een rijke traditie op het gebied van uitgeven, een daarbijbehorende krachtige bedrijfstak en een breed en hoogwaardig aanbod. In ons kleine taalgebied kunne we

kiezen uit een aanbod van schrijvers uit alle culturen, dat zeer toegankelijk is dankzij de vele boekhandels verspreid over het hele land. Laten we die culturele rijkdom juist koesteren en behouden, dat is in het belang van de lezer, de consument. Ons buurland België staat zelfs op het punt een wet aan te nemen die de vaste boekenprijs vastlegt, omdat daar het aanbod zo schraal is.

U begrijpt dat ik dan ook een beetje moet glimlachen over de voorstellen van het CPB. Overheidssubsidie aan in de toekomst wellicht kwijnende boekhandels is toch geen reële oplossing. Bovendien zou dat nu juist **wel** eens in strijd kunnen zijn met Europese regelgeving, namelijk vanwege ongeoorloofde staatssteun. Het lijkt mij verstandiger om de huidige regels nog eens goed te bekijken en wellicht enigszins aan te passen met een inkorting van de termijn, zodat deze meer in overeenstemming is met de huidige omloopsnelheid van het boek. Of, beter nog, te kiezen voor wetgeving waardoor meer juridische zekerheid wordt geboden.

Dames en heren, ik rond af.

Taal, en dus het boek, maar ook kranten en tijdschriften zijn belangrijke uitingen van onze cultuur en ons cultureel erfgoed. Zij geven uitdrukking aan onze normen en waarden. Gezien de politieke ontwikkelingen in Europa, waarbij de democratie geweld wordt aangedaan, zijn kennis, ontwikkeling, historisch inzicht en de bereidheid tot lezen meer dan ooit van essentieel belang. Ik wil vanmiddag dan nog eens nadrukkelijk ervoor pleiten dat de overheid en de branche de handen ineenslaan om gezamenlijk met nog meer kracht het lezen te bevorderen. Dat is meer dan ooit noodzakelijk. En met een knipoog naar Annemarie Jorritsma: bekijk het boek ook eens van de culturele kant.



## België

Ik richt vandaag het woord tot u niet als schrijfster maar als Belg. Luister naar mij en hoor een Belg. Let vooral op mijn zachte g en ook op mijn rollende r die verraadt dat ik niet alleen uit België kom, maar zelfs uit het middelpunt ervan, de plek vanwaar alle autowegen en spoorlijnen vertrekken: Brussel.

Ik weet niet hoeveel boekhandels de hoofdstad van Europa rijk is. Ik dacht: ik zoek het even in de telefoongids op maar dat viel tegen, of misschien moet ik zeggen: het viel mee. Tegen, omdat het er te veel zijn om ze even snel te tellen, maar dat is eigenlijk het goede nieuws natuurlijk. Dit goede nieuws slaat om in slecht nieuws wanneer ik rubriek 5110 (boekhandels) vergelijk met rubriek 1905 (restaurants): 5 bladzijden boekhandels versus 20 bladzijden restaurants. Als een Belg het over eten heeft, gaat het zelden over geestelijk voedsel. Het zal dan ook niet toevallig zijn dat burgers secuur op de hoogte worden gehouden van de prijs van het brood en het pluimvee, informatie die je net als de berichten voor de duivenliefhebbers en de stand van de sluizen niet registreert: je hoort ze als je naar de radio luistert, maar je hebt ze niet nodig of denkt ze niet nodig te hebben. Wat je registreert is dat brood en nog een aantal levensmiddelen een vaste prijs hebben waar een handelaar niet mag van afwijken. Het gaat om basisproducten die elke Belg zich zou moeten kunnen veroorloven.

De pleitbezorgers van het behoud van de vaste boekenprijs behandelen boeken zoals onze bewindvoerders het brood: basisvoedsel met eindeloos veel variëteiten, bruin brood, boerenbrood, zeven-graan-brood, krentenbrood, et cetera, et cetera. Zij die ijveren voor de afschaffing van de vaste boekenprijs behandelen boeken als restaurants: een restauranthouder is vrij om één, tien of honderd euro voor een *sole meunière* te vragen. Hier heerst de vrije markt. Er doet zich in de sector een merkwaardig fenomeen voor dat als volgt kan worden samengevat: hoe ongezonder het eten, hoe meer klanten, hoe groter de winst. En ook: hoe ongezonder het eten, hoe hoger het reclamebudget. Fast food restaurants kosten de overheid en met name de gezondheidszorg handenvol geld, maar voorlopig wordt hier geen bijsturen overwogen, terwijl het misschien niet zo'n gek idee zou zijn om Spa Rood en slaatjes te subsidiëren.

De vraag waarover wij ons hier vandaag buigen is de volgende: zal het boeken vergaan zoals restaurants indien ze op de vrije markt worden geslingerd? Zullen mensen zich met fast boeken volproppen? Zullen ze zich door een nimmer opdrogende stroom reclame laten misleiden en manipuleren?

Niemand kan deze vraag beantwoorden. Wij kunnen bange vermoedens uiten, maar zeker weten we het niet. Het enige wat we vandaag met absolute zekerheid kunnen stellen is dat Nederland prachtige boekhandels heeft waarin deskundige, enthousiaste verkopers de klanten helpen. Ik wist in alle eerlijkheid niet wat een boekhandel was tot ik de grens overstak. Dit is geen boutade. Ik was niet vertrouwd met het bestaan van plekken waar over eender welk onderwerp verschillende werken in de

rekken staan, én waar mensen rondlopen die je met geduld en grote kennis van zaken in je zoektocht bijstaan. Helaas bespeur ik nu al een zekere 'verbelgisering' van de Nederlandse boekhandel, en wel in de boekhandelketen. Hier word ik vaak onaangenaam getroffen door de typische Belgische euvels: beperkt aanbod, weinig onderlegd personeel, aandacht voor de bestsellers, verkoop van sleutelhangers, agenda's, horoscoopboekjes, kookboeken, handleidingen bij het leven en de liefde.

Natuurlijk wonen ook in België gepassioneerde lezers, maar er zijn ook uitgestrekte boekvrije zones waar het voor een boekminnend mens bar vertoeven is. Niet alleen is daar nergens een boekhandel te bespeuren, maar ook de woningen van de mensen zijn integraal boekloos. Nederland heeft de jongste tien jaar zijn indrukwekkende achterstand op culinair vlak aardig ingehaald, maar wie Amsterdam en Rotterdam verlaat doolt nog altijd in culinaire woestijnen - wat zeg ik: oorlogszones, rampgebieden. Zo moet u zich België voorstellen, maar dan in termen van het boek.

Nederland beseft zijn eigen weelde niet. Dikwijls proberen Nederlanders mij te overtuigen van de Belgische liefde voor het boek. Zij dwalen. Zij staren zich blind op onze boekenbeurs, die inderdaad ieder jaar een indrukwekkend aantal bezoekers lokt, die daar vooral kookboeken, horoscoopboekjes, woordenboeken voor het schoolgaande kroost, handleidingen bij het leven komen kopen. Na het volbrengen van dit dubieuze, collectieve ritueel, kan het boek voor een jaar vergeten worden. Het is zoiets als de jaarlijkse biecht op Goede Vrijdag.

Nederland heeft een Argentijnse vrouw nodig gehad om de waarde en charmes van zijn kroonprins te ontdekken. Laat ik voor het boekenbeleid in zijn huidige vorm én met zijn vaste boekenprijs betekenen wat Maxima voor Willem Alexander heeft gedaan. Laat ik met zulke bewonderende, ja verliefde blikken naar jullie boekhandels kijken, dat ook jullie ze gaan bewonderen, liefhebben en koesteren. En vooral: verander niet wat geen verandering behoeft.

Kristien Hemmerechts

## **Rijke cultuur- en kennissamenleving zónder vaste boekenprijs ?**

Politiek Den Haag wil af van de vaste boekenprijs. In plaats daarvan wil men 'vrije' marktwerking. Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Planbureau (CPB) hebben gezamenlijk een rapport geschreven dat moet aantonen dat de boekensector zonder vaste boekenprijs kan. Ook zonder vaste boekenprijs houdt Nederland een rijke leescultuur, stellen SCP en CPB.

Het is jammer dat de conclusies van het rapport, en zeer waarschijnlijk ook de conclusies die op basis van het rapport getrokken zullen worden in beleidskringen, niet worden ondersteund door dat rapport zelf. De analyse in het rapport is namelijk onvolledig. De analyse die het bevat kan evengoed als een pleidooi voor de vaste boekenprijs worden opgevat. Het rapport gaat niet de vergelijking aan met de situatie in andere landen en andere economische sectoren, waar ervaring met deregulering is opgedaan. Ook een gedegen analyse van de boekensector zelf ontbreekt. Was dit alles wel gebeurd, dan was met minder stelligheid gezegd dat de prijzen voor boeken in het algemeen omlaag zullen gaan na afschaffing van de vaste boekenprijs.

Ongetwijfeld zullen de prijzen voor het kleine aantal bestsellers op de schappen bij Albert Heijn en Free Record Shop dalen. In tegenstelling tot wat SCP en CPB beweren, kunnen prijzen voor andere boeken zeer wel stijgen; ervaringen in andere landen en andere sectoren geven dat aan. Deze verwachting is vooral gebaseerd op de constatering dat grote uitgevers en ketens in de detailhandel zonder vaste boekenprijs nog meer invloed kunnen uitoefenen dan voorheen. De tendens van concentratie van marktmacht zal versterkt doorzetten.

Prijzen kunnen vooral ook stijgen omdat, zo constateren SCP en CPB ook, lezers niet zo geïnteresseerd zijn in de prijs van een boek wanneer zij eenmaal overtuigd zijn van de lering die of het vermaak dat het biedt. Het SCP/CPB rapport geeft juist aan dat mensen uit alle geledingen van de samenleving boeken ter vermaak willen. Datzelfde geldt voor boeken ter lering, zo blijkt nu ook uit het rapport.

De discussie over de vaste boekenprijs zou daarmee gezien moeten worden in het kader van het kennisbeleid dat in Nederland gevoerd wordt. De WRR heeft onlangs gesteld dat een kennissamenleving en kenniseconomie slechts kunnen floreren wanneer de dynamiek van kennisontwikkeling zo goed mogelijk tot haar recht kan komen. Zij gedijt wanneer kennis in al haar diversiteit en hoeveelheid zo breed mogelijk verspreid wordt.

Anders dan SCP en CPB stelt de WRR dat de overheid er niet aan ontkomt daartoe kaders te stellen en voorwaarden te creëren. Om met de welbekende econoom Jan Pen te spreken: de economie van het Schone, het Ware en het Goede is een andere dan die van waspoeder. Met een nieuw waspoeder zijn veel mensen gebaat, maar het zal niet op grote schaal voor nieuwe ideeën, inspiraties en kennis zorgen. Bij kennisbeleid weegt dat dynamische element zwaarder.

Een kennissamenleving als de Nederlandse is een samenleving van vele veranderingen. Het is ook een samenleving die sterk wordt beïnvloedt door wat er buiten haar grenzen gebeurt.

Nederlanders moeten op de hoogte blijven van die ontwikkelingen, maar er ook kritisch naar kijken en er een bijdrage aan leveren vanuit een maatschappelijk en economisch oogpunt.

SCP en CPB constateren dat de vaste boekenprijs ervoor heeft gezorgd dat er in Nederland veel boeken worden uitgegeven die goed worden verspreid. De onderzoekers zetten deze vorm van collectieve solidariteit, die garant staat voor de intellectuele gezondheid in Nederland, op de helling. Dat deze conclusie door de politiek zou worden overgenomen, alleen omdat een rapport daar op grond van een incomplete analyse en vanuit een dereguleringsgedachte - die inmiddels veel van haar modieuze glans heeft verloren - voor pleit, is onverstandig.

Door: Wilfred Dolfsma  
(als econoom en filosoof verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Universiteit Maastricht)

## De zelfstandige boekwinkel in Middelburg

Aad Nuis beschrijft in zijn boekje *Het Boek en de Markt, een pleidooi voor vrijheid door verkeersregels* in het hoofdstuk over de werking van de vaste boekenprijs een levendige boekhandel op de Grote Markt van de middelgrote provinciestad M. Het kan niet anders of hij bedoelt onze boekhandel De Drvkkery, Boekhandel Fanoy in Middelburg.

Met deze boekwinkel wonnen wij al diverse prijzen, waaronder de Retailjaarprijs van de Jaarbeurs en Eurocard/Mastercard, en de prijs Creatief Ondernemerschap 2000 van de Kamers van Koophandel.

Een zeer bijzondere boekwinkel, maar aan de andere kant ook weer niet zo bijzonder dat onze winkel niet model zou kunnen staan voor alle boekwinkels in Nederland, samen met Heinen in Den Bosch, Basting in Oostburg, Quist in Bergen op Zoom, Bek in Veghel, Praamstra in Deventer.

Waarom wonnen wij deze prijzen?

Naast de totaalprijs Beste winkel van Nederland kregen wij ook nominaties voor de deelprijzen Innovatief ondernemerschap, Service, Interne Communicatie en Winkelinrichting. In de juryrapporten wordt De Drvkkery geroemd: *sociaal ontmoetingspunt, ambiance waarin leesgedrag centraal staat, het brede en diepe assortiment, de vernieuwing die verder gaat dan reactief gedrag op concurrentie, en, het uitstekende personeel schetst het serviceniveau van De Drvkkery.*

De Drvkkery, onze boekwinkel heeft voor Middelburg, maar ook voor heel Walcheren een culturele functie. Middelburg, een stad met 45.000 inwoners en met Vlissingen erbij een verzorgingsgebied van circa 90.000 inwoners. Wij organiseren net als honderden andere boekwinkels literaire lezingen, middagen en avonden over jeugdliteratuur, tentoonstellingen van gevestigde en aankomende kunstenaars, muziekuitvoeringen, maar ook een kookdemonstratie, een Zeeuwse vertelling, enzovoorts. Alles onder het motto: er is altijd wat te doen in de DRVKKERY. Het afgelopen jaar trok onze boekwinkel ruim 600.000 bezoekers. Onze boekhandel heeft de rol van cultureel centrum. Net als heel veel andere boekwinkels.

De aantrekkelijkheid van de boekwinkel voor een stadscentrum wordt door projectontwikkelaars allang onderkend. Zo zijn wij het afgelopen jaar tenminste vier keer gebeld door projectontwikkelaars in o.a. Antwerpen en Terneuzen met de vraag of wij niet een vestiging wilden openen in die plaats. Zij geven het steeds weer duidelijk aan: een goede boekwinkel bepaalt de aantrekkelijkheid van een winkelcentrum.

En blijft dat dan niet, als we eventueel geen vaste prijs meer hebben? Nee. Misschien een poosje, maar dat zal snel veranderen. U kent het verhaal van de interne subsidiering. En u gelooft het misschien niet, maar het werkt werkelijk zo. Misschien roept de boekhandel voor economen nog wel eens het beeld op van dromende middenstanders, die het liefst hun eigen boeken lezen, en met klanten vooral intellectuele gesprekken voeren. Zo is het allang niet meer.

Zoals het juryrapport van de Retailjaarprijs vermeldt: "*de DRVKKERY heeft begrepen dat retailing anno 2000 getalenteerdheid vereist in het inspelen op koop- en oriëntatiemomenten. Alle marketinginstrumenten worden perfect gehanteerd.*"

En één van de marketinginstrumenten is de prijs. De vaste prijs. Een vaste prijs die mij als boekverkoper dwingt tot innovatie. Bij het ontbreken van prijsconcurrentie kiezen boekverkopers ervoor het culturele aspect van het boek als extra marketinginstrument in te zetten.

Onze boekwinkel had gisteren 26.914 titels op voorraad. Van die titels waren er gisteren 12.005 rendabel. En van die 12.005 titels zijn ongeveer 1000 titels zeer rendabel. Plus minus 2000 titels zijn dusdanig incurant dat ze a.s. zondag voor één of een paar euro's op de jaarlijkse Middelburgse boekenmarkt worden opgeruimd. Heel leerzaam voor onderzoekers om eens te gaan kijken welke titels daar nu tussen liggen.

Het probleem van de boekverkoper is dat je nooit precies weet welke boeken je niet in had moet kopen, alle vakkennis ten spijt. En al zou je het weten, dan nog heb je als assortimentsboekhandel een aantrekkelijk maar soms moeilijk verkoopbaar assortiment nodig om de bestseller te kunnen verkopen. Zo gaf ik mijn inkopers kort geleden nog de opdracht een aantal boeken te kopen, die in hun ogen onverkoopbaar zouden zijn. Maar het moesten wel prachtige uitgaven zijn. Dit alleen met de bedoeling het assortiment aantrekkelijker, de winkel meer bijzonder te maken. En op deze manier meer boeken te verkopen, waaronder bestsellers. Want het is absoluut een feit: zonder een goed assortiment, zonder goed personeel, zonder een culturele omgeving zal ook de potentiële bestseller geen kans krijgen bestseller te worden.

Daarom kan ook nooit een onderscheid gemaakt worden tussen literaire werken, spannende boeken, reisboeken en kinderboeken. Met de bestsellers van Montignac, Harry Potter, Ds. ter Linden, Geert Mak houden wij onze boekwinkel draaiend. De rendementspositie van de boekhandel is zwak. Een boekverkoper heeft al zijn ondernemerskwaliteiten nodig om overeind te blijven.

Volgens het onderzoeksinstrument Boekmonitor, van de Stichting CPNB en de KVB blijkt, dat de top 100 van verkochte boeken goed is voor ongeveer 15% van de boekhandelsomzet. In die top 100 staat een dwarsdoorsnee van ons hele assortiment. Stel nu dat de boekenprijs vrij zou zijn, en met deze titels gestunt zou gaan worden, dan zal de bruto winst van een boekhandel die 2 miljoen euro omzet in het algemene boek terugvallen met ongeveer 50.000 tot 90.000 euro. Het directe einde van die boekwinkel.

Of het begin van het einde. Want we geven ons niet zomaar over. Bezuinigen op personeel of huisvesting is bijna onmogelijk. Weet u hoeveel iemand verdient die in een boekhandel werkt, of kent u de huisvestingskosten van een beetje locatie in een binnenstad? Een efficiëntere bedrijfsvoering in de gemiddelde boekhandel is moeilijk denkbaar. Of me moeten het Boudewijn Buch-model gaan volgen, die in het programma Barend en Van Dorp pleitte voor een soort Aldi-formule in de boekhandel.

Wat mij betreft zal ik in eerste instantie compensatie gaan zoeken bij de leverancier, de uitgever, die immers niet zonder een gezonde boekhandel kan. En ik besef dat ik hiermee het probleem verleg. Want na de uitgever de auteur, en uiteindelijk is de lezer de dupe.

De auteur, de uitgever heeft behoefte aan een gezonde boekhandel. De plaats waar de nog niet ontdekte bestseller een plaats krijgt. Voordat deze een plaats krijgt bij de inloopzaak of kruidenier.

De subsidiëring van de boekhandel is in mijn ogen een onzalig voorstel. De afgelopen week heb ik weer volop tijd besteed aan het voldoen aan de wet- en regelgeving van de overheid: CBS met de productiestatistiek detailhandel, convenant bodemonderzoek commissie bodemsanering BSB, jaarverslag Wet Samen. Als ik formulieren in zal moeten gaan vullen voor een bedrijf van onze omvang, met zoveel titels en rubrieken: ik stop er direct mee. En los daarvan, moeten wij op basis van de zogenaamd 'culturele' titels een cultureel verantwoord assortiment gaan voeren? Wie bepaalt wanneer een assortiment culturele waarde heeft? En komt en dan een aantal keer per jaar een inspecteur langs om de NUGI-codes van de boeken in de schappen te controleren? Het is te hopen dat ze dan niet langskomen in de maand van het spannende boek of de weken van het reisboek, want ik heb begrepen dat die boeken niet cultureel worden geacht.

Tenslotte dit. De Vlaamse Cultuurminister Anciaux stelt in een artikel in TROUW van dinsdag 23 april dat een vaste boekenprijs de vestiging van onafhankelijke boekwinkels stimuleert, en hij verwees naar Brussel: *"Die stad heeft niets behalve de FNAC en een Standaard Boekhandel. Alleen al in Middelburg vind je meer goede boekhandels."*

Dick Anbeek  
2 mei 2002

## TOESPRAAK VASTE BOEKENPRIJS 2 MEI 2002

Geert Mak

Mijne dames en heren,

Wellicht hebben enkelen onder u, komend van buiten Amsterdam, zonet de Balie bereikt per Amsterdamse taxi. De kans is groot dat u dan een avontuurlijke tocht hebt meegemaakt. U hebt wellicht een scheldende chauffeur getroffen die de afstand te kort vond in verhouding tot de wachttijd, uw route vanaf het Centraal Station liep mogelijkwjs via de Staatsliedenbuurt, het is ook heel wel mogelijk dat de chauffeur geen idee had waar het Kleine Gartmanplantsoen ligt, als u Engels had gesproken was uw meter vermoedelijk op het nachttarief gegaan en de officieel verplichte tarievenlijst zult u gegarandeerd nergens in de auto zijn tegengekomen, want dat vindt de nieuwe generatie van Amsterdamse chauffeurs helemaal onzin.

Is dit altijd zo geweest? Nee. Het was, zeker in Amsterdam, absoluut niet ideaal met de taxi's, maar er heerste altijd nog wel iets van orde. Sinds kort is het taxibedrijf hier een pure wildwest vertoning, zoals je alleen nog meemaakt in pas geliberaliseerde Oostbloklanden. In iedere grote mensenstad, liberaal of sociaal-democratisch, is het taxibedrijf fors gereguleerd. Dat moet namelijk bij taxi's, dat is nu eenmaal eigen aan de bedrijfstak. Hier, in dit dogmatische domineesland, hebben de liberale ayatolla's - overigens onder de bezielende leiding van een sociaal-democratische minister - de ideologie van de vrije markt en de zogenaamde keuzevrijheid van de klant tot in het absurde doorgedramd. De resultaten maakt u nu dagelijks mee. Er is hier een geest uit de fles gelaten die nauwelijks meer te temmen valt.

U vraagt zich af: wat hebben uw ervaringen in de geliberaliseerde Amsterdamse taxiwereld nu in hemelsnaam te maken met het onderwerp waarvoor wij vanmiddag bijeenkomen? Ik kan u verzekeren: alles.

Ook de boekenwereld is zo'n voorbeeld van een situatie die grotendeels beheerst wordt door de markt, maar die tegelijk een bepaalde kwetsbaarheid heeft, waardoor de blinde krachten van de markt enigszins ingetoomd moeten worden. Ik spreek uit eigen ervaring. Als er geen vaste boekenprijs was geweest toen mijn eerste boeken verschenen, was ik voor de verkoop vermoedelijk grotendeels afhankelijk geweest van boekenketens en grote zaken. Daarin zouden die titels vrijwel zijn weggedrukt - ik was nog maar een onbekende, beginnende auteur. De Engel van Amsterdam en de Kleine Geschiedenis van Amsterdam belandden bijvoorbeeld pas vele maanden na verschijning in het AKO-assortiment, toen beide boeken in de gewone boekhandel een succes bleken te zijn. Je kunt rustig zeggen dat ik dankzij de vaste boekenprijs en de verkoop in de gewone boekhandel genoeg financiële ruimte kreeg om Jorwerd te kunnen schrijven - dat zou anders heel lastig geworden zijn. En Jorwerd maakte het mij weer mogelijk om 'De Eeuw van mijn Vader' te kunnen schrijven. Zo werkt dat nu eenmaal bij auteurs, en ik denk dat heel wat schrijvers een soortgelijk verhaal kunnen vertellen.



Op dit moment hoor ik vermoedelijk tot de kleine groep auteurs die persoonlijk weinig schade, en wellicht zelfs enige baat zouden kunnen hebben bij het loslaten van de vaste boekenprijs. Toch lijkt het me een ramp voor het boekenvak. Wij, auteurs die toch al genoeg verkopen, krijgen dan immers nog een aantal extra 'outlets' zoals dat heet. Onze collega's die net zijn begonnen of die, ongeacht hun kwaliteit, niet zulke publiekstrekkingen zijn, krijgen echter navenant minder verkoopmogelijkheden. Dat is niet eerlijk, en het is ook niet goed. Er ontstaat dan namelijk een systeem waarin hype's en pieken extra worden aangezet, en waar tegelijk het minder goed verkopende boek nog verder wordt weggemoffeld. In zo'n systeem wordt het heel moeilijk nieuwe auteurs te kweken, en om de kwaliteit van oude auteurs te blijven koesteren.

En waarom? Volgens de economen van het CPB kan op deze manier de gemiddelde boekenprijs wellicht met vijf tot zeven procent omlaag. Het gaat met andere woorden, uitgaande van een doorsnee boekenprijs van vijftien á twintig Euro, om welgeteld één á anderhalve Euro per boek. Daarvoor moet dus het hele systeem overhoop, daarvoor is men bereid de hele cultuur van het boekenvak op zijn kop te zetten, daarvoor mag welke geest dan ook uit de fles. Om één Euro.

Zijn boeken te duur, en zijn deze maatregelen daarom gerechtvaardigd? De CPB-economen menen van wel, en ze hebben daarover schitterende becijferingen gemaakt. Ze zijn alleen één ding vergeten: dat een boek ook een schrijver nodig heeft, en dat schrijvers over het algemeen - u moet mijzelf even niet meerekenen, want ik ben wat dat betreft een bofkont - dat schrijvers over het algemeen ongelofelijk onderbetaald worden. In de meeste gevallen staan de opbrengsten in geen verhouding tot de arbeid, en veel auteurs moeten dan ook op allerlei andere manieren naar inkomsten zoeken. De auteur is in calculaties nog te vaak een restpost. Spreken over een 'mogelijke' prijsverlaging van het boek is ook in dat licht een godspe. Boeken zijn eerder iets te goedkoop. Een paar bioscoopkaartjes zijn vaak duurder.

Kunnen met deze maatregel, tenslotte, boeken onder bredere lagen van de bevolking gebracht worden? Misschien, als het gaat om boeken die toch al massaal verkocht worden. Niet om de rest. Een prijsverlaging van één of anderhalve Euro werkt alleen in theorie. De oplossing voor dit vraagstuk heeft de boekenbranche allang zelf bedacht, in de vorm van de tientallen literaire pockets en zogenaamde midprice edities - die boeken van 12 Euro - die maandelijks op de markt komen. Met heel veel succes.

Het loslaten van de vaste boekenprijs creëert, kortom, een situatie waar niemand op zit te wachten. Waarom blijven sommige politici en economen dan toch zo hameren op het loslaten van die vaste boekenprijs, in plaats van alles te doen om het systeem te beschermen?

Ik denk dat hier, in de kern, allang niet meer sprake is van rationaliteit, maar van een met wolken van cijfers omhuld dogmatisme. En dat we het ook zo moeten benaderen. Dogmatisme is een gesel voor politiek, bestuur en maatschappij. Iedereen kent de voorbeelden. Dogmatisme stelt systematisch de ideologie boven de realiteit, het Hogere Doel boven de menselijke maat, het Systeem boven de complexe werkelijkheid van alledag. De geschiedenis leert telkens weer hoe verschrikkelijk dogmatische mensen kunnen zijn, en hoe oloedom ze in hun verdwazing kunnen handelen, en hoeveel rampen

ze kunnen aanrichten. Ik dacht lange tijd dat alleen religieuze en marxistische stromingen het monopolie op dogmatisme hadden. Sinds enkele jaren weet ik dat ook onder liberalen ayatolla's voorkomen, en dat ze net zo gevaarlijk kunnen zijn. Dit is zo'n voorbeeld.

Daarom spreek ik tegen de voorstanders van het loslaten van de vaste boekenprijs de enige woorden uit, die een echte gelovige verstaat: bekeert u! U dreigt opnieuw een geest uit de fles te laten, enkel uit liberaal dogmatisme. Alstublieft, stop hiermee, voordat het te laat is. Dit loslaten van de vaste boekenprijs heeft geen enkel duidelijk nut. Het huidige systeem is niet ideaal, maar het werkt, het functioneert, het zorgt voor een goede balans tussen markt en cultuur (want, tussen haakjes, natuurlijk werkt de markt wel degelijk in het boekenvak, een te duur boek wordt gewoon niet verkocht), het loopt allemaal tot tevredenheid van alle betrokkenen, en dat is een groot goed. Ga hier niet in roeren. Blijf er af. Richt uw geestdrift op iets anders.

En als u straks terugrijdt met een taxichauffeur die niet weet waar de Munt is, als u voor de zoveelste keer afgeblaft of getild wordt, als u wordt afgezet bij het Amstel in plaats van het CS, denk dan nog eens aan ons, auteurs, uitgevers, boekhandelaren, liefhebbers van het boek.

Bespaar ons een dergelijk wildwest. Leer van uw fouten. Laat alstublieft déze geest in de fles.

Ik dank u wel.

Meneer de voorzitter, dames en heren

Ik moet er niet aan denken dat op mijn das\* nog maar één boek zou staan. Maar toch, het risico schijnt er te zijn, omdat er klaarblijkelijk misverstanden bestaan over de werking van de markt. Gistermiddag bleek zelfs het misverstand dat denken over de markt aan een bepaalde politieke richting kan worden verbonden. Wel nu, dat is onjuist.

Het is onjuist dat bij marktwerking gedacht wordt aan een markt zonder beperkingen en met alleen economische randvoorwaarden. Dat zou ook uitermate riskant zijn, want economen bieden daarover geen volstrekte zekerheid. Om voormalig minister-president Piet de Jong te citeren, uit een recent over hem verschenen biografie: 'Toen ik kennis nam van de beschouwingen bij de begroting van economische zaken, dacht ik dat economie een vorm van astrologie was'. En dat is, zoals u weet, een vrij riskante en speculatieve bezigheid. Overigens hoort het wel tot onze cultuur. Tot onze brede cultuur die bestaat uit informatie, uit kennis, uit wetenschap, uit algemene verstrooiing, uit lezen. Uit al die aspecten die hier eerder vandaag werden genoemd.

De vraag doet zich nu voor: is de markt de ideale manier om daar een optimaal resultaat te boeken. Als dat een markt is die zich uitsluitend laat besturen door prijzen en niet door waarden, moeten we constateren dat dat niet het geval is. Waarden zijn veel breder en dienen ook centraal te staan bij het denken over een samenleving, over de ontplooiing van die samenleving en over de ontwikkeling ervan. Daarom moet bezwaar worden gemaakt tegen ideeën die als het ware de tucht van de markt centraal stellen in het denken.

Natuurlijk, we leven in een situatie waarbij ondernemers moeten zorgen dat hun zaken marcheren. Maar het marcheren van die zaken behoort zo te geschieden, dat het een bijdrage levert aan datgene waarvoor ze met elkaar activiteiten beoefenen. Voor uitgevers is dat duidelijk het selecteren, produceren en distribueren. Dat moet gebeuren in de context van zelfregulerende discipline, waardoor dat aanbod inderdaad zo groot mogelijk is. Het is toch werkelijk van de gekke dat men, als men een markt heeft die goed functioneert, om de wille van de vrijheid die zoekt te vervangen door een subsidie systeem. Belachelijker is het vanuit liberaal standpunt in ieder geval niet te bedenken.

Dat brengt mij tot de vaste overtuiging dat men ten volle dient te waarderen wat er in eigen kring wordt gepresteerd om die culturele veelzijdigheid in stand te houden. Het bestek waarin ik spreek is te kort om allerlei cultuurfilosofische zaken aan de orde stellen en brede beschouwingen te houden, maar laten wij ons behoedzaam opstellen tegenover een gedrag dat de overheid wel vaker kenmerkt: het zich bemoeien met de zaken die goed lopen omdat de zaken die niet lopen te moeilijk zijn.

Ik vrees dat die ernstige misvatting van wat beleid is thans weer baan gaat breken en het lijkt me nuttig daartegen een dam op te werpen. Dus handhaaf de vaste boekenprijs, ik zal een das\* met veel boeken met graagte blijven dragen.

\*(De spreker draagt een stropdas geheel bedrukt met boekruggen)